

**ROȘU ȘI NEGRU – RECEPTARE ȘI TRADUCERE ÎN LIMBA
ROMANA /
LE ROUGE ET LE NOIR –
RÉCEPTION ET TRADUCTION EN ROUMAIN**

Anca-Andreea BRĂESCU¹

Rezumat: Această contribuție introduce o scurtă receptare a romanului lui Stendhal, *Le rouge et le noir*, în România, de la primele referințe ce apar în critica literară românească și până la traducerea romanului în limba română, în cinci versiuni diferite. Aspecte privind receptarea vor fi completate de o scurtă analiză critică a versiunilor celor cinci traducători români. Analiza comparativă se axează pe locuri strategice din text, cum sunt notele de subsol sau titlurile. Acestea ne permit să observăm, la scară mai mare, soluțiile, dar și strategiile adoptate de traducători.

Cuvinte-cheie: *Roșu și negru*, Stendhal, receptare, traducere, aparat paratextual.

Résumé : Cette contribution introduit une courte réception du roman de Stendhal, *Le Rouge et le noir*, en Roumanie, depuis les premières références qui paraissent dans la critique littéraire roumaine et jusqu'à la traduction du roman en roumain, en cinq versions différentes. Ces aspects regardant la réception seront complétés par une courte analyse critique des versions données par les cinq traducteurs roumains. L'analyse comparative se concentre sur des endroits stratégiques du texte, à savoir les notes en bas de page et les titres. Cela nous permet d'observer, à une échelle plus grande, les solutions, mais aussi les stratégies adoptées par les traducteurs.

Mots-clés : *Le Rouge et le Noir*, Stendhal, réception, traduction, appareil paratextuel.

I. Receptarea operei lui Stendhal în spațiul cultural românesc: de la critică la traducere

În România francofonă și francofilă a secolului XIX, în care lectura se făcea adesea direct în limba franceză sau prin intermediul traducerii din limba franceză, prima receptare a operei lui Stendhal se face în critica literară.

Primele mențiuni ale operei stendhaliene în critica românească apar târziu față de publicarea operei, decalaj prevăzut de Stendhal însuși, care a avut presimțirea modernității sale. Între publicarea primului său roman, *Armance. Quelques scènes d'un salon de Paris en 1827*, în 1827, și apariția primului articol în critica literară din România trec 67 de ani. Primul articol datează deci din 1893

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, chetrariu_anca30@yahoo.com.

și este semnat cu pseudonimul Has, având ca titlu tot un pseudonim - *Stendhal*². Trei ani mai târziu, I.D. Barzani publică *Crimă pasională în literatura contemporană*³.

Începutul secolului XX vine odată cu renumele dobândit de Stendhal, iar numărul publicațiilor crește. În 1913 apar în trei numere diferite ale revistei *Convorbiri literare* articole ale căror autor este necunoscut și care poartă același titlu - *Stendhal*⁴. În 1921, unul dintre cei mai prolifici critici români ai vremii, Benjamin Fundoianu, publică *Caietele unui inactual. Stendhal*⁵.

La o scurtă analiză a titlurilor remarcăm că, în mai toate cazurile, interesul criticilor se îndreaptă spre aspecte bibliografice ale autorului (numeroase astfel de articole au apărut între 1920-1933⁶). Treptat încep să apară și volumele de autor în traducere românească, primul dintre acestea fiind *Balzac și Stendhal*, semnat de autorul danez Georg Brandès și redat în română de Felix Aderca. Deși nedatat, volumul pare să fie din 1925, dată menționată în introducerea redactată de traducător.

După 1930, anul primei traduceri a romanului *Le rouge et le noir*, articolele ce tratează predominant biografia autorului devin tot mai numeroase⁸, însă în paralel încep să apară și studii ce tratează opera autorului: Al. Philippide, *Literatura străinătății*⁹; Tudor Vianu, *Literatura și cunoașterea omului*¹⁰; Al. Philippide, *Stendhal, urmaș și precursor*¹¹. Printre altele, apare, pentru prima dată într-un titlu, numele protagonistului romanului stendhalian: *Pasiunea lui Julien Sorel*¹².

Centenarul romanului *Le Rouge et le noir* este marcat de un val de articole semnate de personalități literare importante ale vremii, dintre care amintim:

² Has. (sic), *Stendhal*, în „Lumea nouă”, no. 32, 1893.

³ I.D. Barzani, *Crimă pasională în literatura contemporană*, în „Epoca”, III, no. 575, 1897.

⁴ no. 9 (pp. 835-839) ; no. 11 (pp. 1138-1151) ; no. 12 (pp. 1202-1213).

⁵ Benjamin Fundoianu, *Caietele unui inactual. Stendhal*, în „Rampa”, V, no. 1199, 1921.

⁶ s.a., *Jurnalul lui Stendhal*, în „Îndreptarea”, VI, no. 369, 1923; Paul Zarifopol, *Obsesiile lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, VI, no. 233, 1925; Ghedeon, *Amorurile lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, VI, no. 250, 1925.

⁷ Georg Brandès, *Balzac și Stendhal*, traducere de Felix Aderca, Biblioteca Dimineața, no.33, Editura Adevărul, s.a.

⁸ s.a., *Din viața lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, XII, no. 639, 1933 ; s.a., *Jurnalul lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, XV, no. 831, 1936; Mihail Chirnoagă, *Jurnalul lui Stendhal*, în „Jurnalul literar”, I, no. 30 1939; Notari Ștefani, *Stendhal, călător și îndrăgostit*, în „Timpul”, VI, no. 1933, 1932 ; Mihail Chirnoagă, *Fermecătorul Stendhal*, în „Universul literar”, LII, no. 3, 1933.

⁹ Al. Philippide, *Literatura străinătății*, în „Viața românească”, XXXI, no. 1, 1939.

¹⁰ Tudor Vianu, *Literatura și cunoașterea omului*, în „Viața românească”, XXXII, no. 6, 1930.

¹¹ Al. Philippide, *Stendhal, urmaș și precursor*, în „Universul literar”, LI, no. 36, 1932.

¹² G.B. (sic), *Pasiunea lui Julien Sorel*, în „Adevărul literar și artistic”, VIII, no. 356, 1927.

C.V. Gerota, *Pe marginea lui Rouge et noir*¹³; Al. Philippide, *Note despre Roșu și negru*¹⁴; Dinu Pillat, *Note despre romanul modern*¹⁵. Încep să apară și abordările comparative: Vladimir Streinu, *De la Julien Sorel la Ion al Glanetașului*¹⁶.

Ani mai târziu, centenarul publicării romanului *La chartreuse de Parme*, dar și al morții autorului readuce în prim plan opera și personalitatea sa: Dan Petrașincu, *O sută de ani de la conceperea romanului La chartreuse de Parme*¹⁷; Șerban Cioculescu, *Un centenar stendhalian*¹⁸; Marin Sârbulescu, *Stendhal, lucidul. O sută de ani de la moartea marelui romancier*¹⁹; Rainer Biemel, *Actualitatea lui Stendhal*²⁰; Sanda Popescu, *Pe marginea actualității lui Stendhal și Dostoievski*²¹.

După traducerea operelor stendhaliene și a volumelor biografice, Iulia Soare²² elaborează prima biografie a lui Stendhal în limba română.

II. O cronologie a romanelor stendhaliene traduse în limba română

Receptarea critica pregătește terenul traducerii romanelor lui Stendhal în limba română într-un moment în care autorul avea deja un renume și exista un teren propice receptării prin traducere.

Primul roman stendhalian tradus integral în limba română este *La chartreuse de Parme*, publicat în original în 1839 și tradus în 1922 de V. Demetrius²³.

Le Rouge et le noir a fost tradus inițial fragmentar, apoi în foileton, în 1928, în *Dimineața*²⁴.

¹³ C.V. Gerota, *Pe marginea lui Rouge et noir*, în „Adevărul literar și artistic”, X, no. 532, 1931.

¹⁴ Al. Philippide, *Note despre Roșu și negru*, în „Vremea”, XIV, no. 658, 1932.

¹⁵ Dinu Pillat, *Note despre romanul modern*, în „Revista Fundațiilor Regale”, X, no. 7, 1933.

¹⁶ Vladimir Streinu, *De la Julien Sorel la Ion al Glanetașului*, în „Universul literar”, XLVII, no. 38, 1938.

¹⁷ Dan Petrașincu, *O sută de ani de la conceperea romanului La chartreuse de Parme*, în „România”, II, no. 233, 1939.

¹⁸ Șerban Cioculescu, *Un centenar stendhalian*, în „Revista Fundațiilor Regale”, VII, no. 178, 1930.

¹⁹ Marin Sârbulescu, *Stendhal, lucidul. O sută de ani de la moartea marelui romancier*, în „Timpul”, VI, no. 1808, 1932.

²⁰ Rainer Biemel, *Actualitatea lui Stendhal*, în „Universul literar”, LI, no. 36, 1932.

²¹ Sanda Popescu, *Pe marginea actualității lui Stendhal și Dostoievski*, în „Victoria”, I, no. 20, 1933.

²² Iulia Soare, *Stendhal (Henri Beyle)*, Editura Tineretului, București, 1957.

²³ Stendhal, *Schitul din Parma*, I-II, traducere de V. Demetrius, Socec, București, 1922.

²⁴ Stendhal, *Le rouge et le noir*, traducere de H. Blazian, în „Dimineața”, XXIV, no. 7778-7893 (foileton), 1928.

Conform *Dicționarului cronologic al romanului tradus...*²⁵ mai exista o traducere fragmentară, din 1933, fără a fi menționat numele traducătorului²⁶.

Prima traducere integrală a romanului *Le Rouge et le noir* a aparut în 1930 și este semnată de G.A. Dumitrescu²⁷. După 1930, retraducerile cunosc o dinamica aparte. În 1950 este publicată a doua versiune românească a romanului, în traducerea lui Ion Marin Sadoveanu²⁸. Iar în 1959 Gellu Naum publică²⁹ versiunea care a circulat mai bine de cincizeci de ani în mai multe reeditări:

- *Roșu și negru*, I-II, Editura pentru literatură, București, 1961 ;
- *Roșu și negru*, I-II, Editura pentru literatură, București, 1963 ;
- *Roșu și negru*, Editura pentru literatură, București, 1968 ;
- *Roșu și negru*, I-II, Editura Eminescu, București, 1970;
- *Roșu și negru*, I-II, Editura Dacia, Cluj, 1971;
- *Roșu și negru*, în *Romane și nuvele*, I, studiu introductiv de Tudor Olteanu, aparat critic de Valentin Atanasiu, Editura Univers, București, 1972 ;
- *Roșu și negru*, I-II, prefață de Georgeta Horodincă, tabel cronologic de Micaela Slăvescu, Editura Albatros, București, 1977 ;
- *Roșu și negru*, Editura Univers, București, 1981 ;
- *Roșu și negru*, I-II, Editura Apollo, Craiova, 1992 ;
- *Roșu și negru*, I-II, Editura Hyperion, Chișinău, 1993;
- *Roșu și negru*, Editura Rao, București, 2003.

Versiunea lui Gellu Naum, care nu a cunoscut nicio revizuire de la publicarea ei, în 1959, a fost reeditată ultima dată în 2003, dar nevoia retraducerii se face deja simțită. În 2007 apare retraducerea Irinei Mavrodin³⁰, rezultat al unei exegeze stendhaliene de lungă durată, autoarea semnând, în

²⁵ *Op.cit.*, 2005.

²⁶ Stendhal, *Le rouge et le noir*, în „Adevărul literar și artistic”, XII, no. 639, 1933, p. 6.

²⁷ Stendhal, *Roșu și negru*, I-II, trad. George A. Dumitrescu, București, Editura Librăria Universală Alcalay & Co, 1930 (?).

²⁸ Stendhal, *Roșu și negru. Cronica secolului al XIX-lea*, traducere de Ion Marin Sadoveanu, prefață de J. Popper, Editura de Stat, București, 1950.

²⁹ Stendhal, *Roșu și negru*, în *Opere alese*, I, traducere de Gellu Naum, studiu introductiv de Silviu Iosifescu, Editura de Stat pentru Literatură și artă, București, 1959.

³⁰ Stendhal, *Roșu și negru*, traducere, prefață și note de Irina Mavrodin, Editura Leda, București, 2007.

1985, un studiu privind modernitatea lui Stendhal³¹. Pe de o parte, trecerea de la hermeneutică la traducere îi asigură traducătoarei o cunoaștere din interior a operei stendhaliene, iar pe de altă parte, reflecția asupra importanței retraducerii plasează demersul său într-un context practico-teoretic de mare interes.

Dinamica traducerii și receptării lui Stendhal nu se oprește însă aici: o a cincea versiune a romanului apare în 2009³², în cadrul unui proiect editorial al societății de presă Adevărul Holding. În cadrul acestui amplu proiect editorial, ce prevede publicarea într-un timp foarte scurt a unui număr impresionant de titluri din literatura universală, se urmărește apropierea publicului larg de literatură prin mecanisme pe care le vom analiza în următoarea parte a articolului nostru.

Dincolo de granițele României, în spațiul geografic vorbitor de limba română mai apare traducerea Argentinei Cupcea-Josu, în 1983³³, reeditată în 2005³⁴.

Și celelalte romane stendhaliene au suscitât interesul traducătorilor și cititorilor români: *Lucien Leuwen* a fost tradus pentru prima dată în 1962³⁵, în timp ce *Armance* a cunoscut prima versiune românească în 1972³⁶.

III. Câteva precizări privind versiunile românești ale romanului *Le rouge et le noir*

Înainte de a trece la o scurtă analiză comparativă a celor cinci versiuni românești ale romanului *Le rouge et le noir*, vom face câteva precizări generale privind contextul redactării și publicării acestora. Prima dintre ele datează, după toate indicațiile, din anul 1930³⁷, fiind urmata la un interval destul de scurt de retraducere – 20 de ani. Aceasta traducere a lui Ion Marin Sadoveanu este concurată la scurt timp – 9 ani – de versiunea cea mai longevivă dintre traducerile românești, cea semnată de Gellu Naum (11 reeditari, ultima 2003³⁸).

³¹ Irina Mavrodin, *Stendhal- scriitură și cunoaștere*, București, Editura Albatros, 1985, 133 p.

³² Stendhal, *Roșu și negru*, traducere și note de Doru Mareș, Editura Adevărul Holding, București, 2009.

³³ Stendhal, *Roșu și negru: Cronica secolului XIX*, traducere de Argentina Cupcea-Josu, Editura Literatură artistică, Chișinău, 1983.

³⁴ Stendhal, *Roșu și negru*, traducere de Argentina Cupcea-Josu, Chișinău, Editura Cartier, 2005.

³⁵ Stendhal, *Lucien Leuwen. Roșu și alb*, în *Opere alese*, III, traducere de șerban Cioculescu, București, Editura pentru literatură universală, 1962.

³⁶ Stendhal, *Armance*, în *Romane și nuvele*, I, traducere de Dinu Albuiescu, studiu introductiv de Tudor Oletanu și aparat critic de Valentin Atanasiu, București, Editura Univers, 1972.

³⁷ Stendhal, *op.cit.*, 1930?

³⁸ Stendhal, *op.cit.*, 2003.

Traducerea lui Gellu Naum, devenită versiune de referință, a fost reeditată fără nici un fel de revizuire, în timp ce limba-țintă a evoluat, iar percepția asupra traducerii și retraducerii a cunoscut o dezvoltare importantă. Publicată în 2007, versiunea Irinei Mavrodin, pregătită în avans, vine să înlocuiască traducerea de referință. Traducătoarea are în spate o experiență de peste 40 de ani în practica traducerii, fiind, de asemenea, autoarea unei practico-teorii a traducerii. În paralel cu traducerea, ea redactează articolul « Traducându-l pe Stendhal »³⁹, o reflexie complementară practicii.

Ultima traducere, publicată în 2009⁴⁰, face parte din amplul proiect editorial al societății de presă „Adevărul Holding”, care își propune să publice într-un interval foarte scurt peste o sută de opere reprezentative din literatura universală în cadrul unei colecții menite să facă mai accesibilă literatura publicului larg (vag definit prin expresia „toată familia”) atât prin preț, cât și prin strategii menite să simplifice opera: sunt introduse imagini în interiorul textului, iar normalizarea, explicitarea și chiar eroarea sunt des întâlnite.

În ceea ce privește profilul traducătorilor, nu am reușit să aflăm detalii privind primul dintre aceștia, George A. Dumitrescu, însă atât Ion Marin Sadoveanu (1893-1964) cât și Gellu Naum (1915-2001) au fost personalități marcante ale literaturii române, care au ales traducerea ca activitate complementară. În ceea ce îl privește pe Doru Mareș (n. 1957), după o scurtă carieră în învățământ acesta s-a dedicat jurnalismului, iar mai apoi pare să fi îmbrățișat cariera de traducător. La polul opus se află traducătoarea Irina Mavrodin, practicant și teoretician al traducerii, pentru care traducerea înseamnă misiune, angajament și dedicare completă.

Toate aceste detalii stabilesc un context în care se va plasa scurta analiza comparativă în care vom pune accent pe dimensiunea de serie deschisă pe care o are retraducerea în viziunea Irinei Mavrodin.

IV. Traducerea aparatului paratextual

IV.1. Notele de subsol

În cadrul unei abordări neexhaustive ni s-a părut relevantă o analiza unor părți strategice ale textului, cum este aparatul paratextual.

Prima versiune în limba română a romanului nu conține prefață sau postfață, iar notele de subsol sunt puține la număr și trimit de cele mai multe ori la traducerea pasajelor redactate în original în altă limbă decât franceza (*Aruncă-ți ochii la pagina 130*⁴¹ - traducerea originalului *Guardate alla pagina 130*), sau aduc precizări cu caracter biografic (spre exemplu, într-o notă ce însoțește unitatea *Dragoni din regimentul 6* se precizează „Autorul era sub-locotenent de

³⁹ Irina Mavrodin, *Traducându-l pe Stendhal*, in *op.cit.*, 2006, pp. 29-32.

⁴⁰ Stendhal, *op.cit.*, 2009.

⁴¹ Stendhal, *op.cit.*, 1930?, p. 206.

dragoni în regimentul 6 în anul 1800”). Nu există informații privind ediția folosită pentru aceasta traducere, dar după natura notelor deducem că majoritatea aparțin traducătorului.

Versiunea lui Ion Marin Sadoveanu conține mai multe note, majoritatea aparținând traducătorului, iar acest aspect este semnalat. Cea mai mare parte a notelor privesc traducerea epigrafelor sau reprezintă explicitări de ordin cultural (*pair al Franței*, după originalul *Pair de France*, este însoțit de o notă explicativă privind funcția ereditară acordată de către Rege în timpul Restaurației⁴²).

În ceea ce privește traducerea lui Gellu Naum, am analizat ediția apărută în 1981 la Editura Univers, care reia prima versiune din 1959, publicată la Editura de Stat pentru literatură și artă. Traducerea are ca text-sursă originalul publicat la La Pléiade în 1932 și nu are o prefață. Notele sunt mai numeroase comparativ cu traducerile precedente și reiau, în general, aparatul paratextual original, după cum ne informează traducătorul prin specificatia *n.ed.fr.* Celelalte note, care nu conțin nicio specificație, aparțin traducătorului și aduc precizări de ordin cultural sau reprezintă traducerea epigrafelor redactate în original într-o limba străină („O rus quando ego te aspiciam” (Vergiliu), tradusă în josul paginii prin „O, cîmpie, cînd te voi mai revedea ! (lat.)”⁴³).

Versiunea Irinei Mavrodin are cel mai complex aparat paratextual: o prefață semnată de traducătoare, un tabel cronologic, note de subsol ale editorului francez (*n.ed.fr.*) și note care trimit la traducerea epigrafelor. În prefața traducătoarea anunță deja o parte din dificultățile ridicate de traducerea textului lui Stendhal:

Noutatea, modernitatea scriiturii stendhaliene [...] ar fi deci aceasta: în acele locuri în care procesele psihologice se manifestă în mod imprevizibil, Stendhal recurge la notația neutră, discontinuă, renunțând la mult practicată ‘analiză psihologică’.⁴⁴

Aparatul paratextual al versiunii mavrodiniene are o importantă dimensiune teoretică din punct de vedere al redactării traducerii. Astfel, poemul *Blason d'amour*, păstrat în limba franceză, este însoțit de nota următoare:

Am dat acest text în original pentru ca, astfel, avându-l în versiune bilingvă, cititorul să se poată bucura de toată savoarea acestor versuri scrise într-o franceză arhaizantă. Iată-le, într-o traducere în versuri albe: „Amor în latină se spune amor,/ Și din amor se trage

⁴² *Idem*, p. 23.

⁴³ *Idem*, p. 236.

⁴⁴ *Idem*, p. 9

moartea,/ Dar, înainte, te macină mâhniri adânci,/ Doliu și bocet,
capcane ticăloase, remușcări.”⁴⁵

Analiza aparatului critic al acestor versiuni ne permite să tragem câteva concluzii privind tipul de cititor proiectat de fiecare traducător. În ultima versiune românească, aparatul paratextual este constituit din notele editorului și ale traducătorului. Delimitarea celor două categorii de note poate doar să fie dedusă, neexistând specificații clare privind originea acestora. Notele traducătorului sunt totuși ușor reperabile, trimițând adesea la precizări de ordin cultural. Epigrafele nu sunt traduse în notele de subsol, cum este cazul în traduceri care lasă să se întrevadă originalul, ci în corpul textului, fără ca sursa sau limba de origine să fie întotdeauna menționate.

Tratamentul diferit al notelor și epigrafelor scoate la iveală funcția distinctă a aparatului textual la cei cinci traductori. Prefața este absentă în majoritatea traducerilor, iar acolo unde există, cum este cazul versiunii lui Ion Marin Sadoveanu, ea nu aparține traducătorului. În cazul traducerii Irinei Mavrodin, prefața este complementară traducerii, plasează textul-sursă și textul-țintă într-un context, este un spațiu de expresie a traducătorului. Aceeași funcție o au și notele de subsol, numeroase și diverse, acestea făcând parte dintr-o strategie de traducere care vizează încredințarea către cititor a unui text complex, plasat în context traductologic.

IV.2. Traducerea titlurilor

Titlurile celor patruzeci și cinci de capitole sunt reprezentative pentru textul în ansamblu. Caracterizându-se, cel mai adesea, prin expresii eliptice, tipologia titlurilor este foarte diversă: unele fac referință la spațiu (t. 1 *Une petite ville*, t. 24 *Une capitale* (I), t. 24 *Strasbourg* (II)), altele introduc personaje (t. 2 *Un maire*, t. 17 *Le premier Adjoint*, t. 30 *Un ambitieux* (I), t. 34 *Un homme d'esprit* (II)) sau evenimente (t. 9 *Une soirée à la campagne*, t. 12 *Un voyage* (I), t. 13 *Un complot* (II)), iar majoritatea sunt mai complexe. Titluri ca *Penser fait souffrir* (t. 19, I), *Façons d'agir en 1830* (t. 22, I), *Les chagrins des grandes places* (t. 23, I), *Quelle est la décoration qui distingue ?* (t. 8, II), *L'Empire d'une jeune fille* (t. 9, II), *Le Ministère de la vertu* (t. 25, II), sau *Les plus belles places de l'Église* (t. 27, II) sunt eliptice și reprezintă o adevărată provocare pentru traducător.

Dificultatea traducerii titlurilor anunță, în miniatură, dificultatea traducerii întregului text stendhalian. Elipsa, particularitățile culturale, polifonia narativa sunt tot atâtea dificultăți care conduc traducătorul către normalizare, explicitare sau adaptare.

Plecând de la ideea lui Jean-René LADMIRAL, „on ne traduit pas les titres, on réintitule”⁴⁶ vom observa în ce măsură reușesc traducătorii să reintituleze

⁴⁵ Stendhal, *op. cit.*, 2007, p. 99.

capitolele stendhaliene. Primul exemplu reprezintă titlul celui de-al nouăsprezecelea capitol din prima parte a romanului, *Penser fait souffrir*.

Gândirea te face să suferi [VR1]

Meditația te face să suferi [VR2]

A gândi înseamnă a suferi [VR3]

Când gândești, suferi [VR4]

A gândi înseamnă-a suferi [VR5]

Dacă în cazul primelor două versiuni avem de-a face cu o transpoziție, verbul fiind nominalizat în română, în traduceri mai recente se păstrează verbul, însă în contexte diferite. Gellu Naum și Doru Mares au optat în versiunile lor pentru traduceri literale ale titlului francez. Dar această maximă stendhaliană cere o traducere care să se caracterizeze, de asemenea, prin scurtime și aceeași energie ca în original. Soluția găsită de Irina Mavrodin, *Când gândești, suferi*, tot din trei cuvinte, păstrează tonalitatea originalului și are același efect asupra cititorului român. Remarcăm alegerea termenului *meditația* într-una dintre versiuni, plasând textul într-o zonă cu totul diferită, de reflecție profundă, departe de conotația din original.

Un al doilea exemplu reprezentativ este titlul celui de-al treizeci și unuia capitol al părții a doua: *Lui faire peur*. De această dată, formularea eliptică lasă loc unor interpretări diferite, mostră miniaturală a polifoniei narative:

S'o fac să se teamă [VR1]

Să știe de frică [VR2]

S-o fac să se teamă [VR3]

Să o înspăimânt! [VR4]

S-o sperie [VR5]

Majoritatea traducătorilor îi atribuie aceste cuvinte protagonistului, în contextul monologului interior stendhalian, și redau construcția la persoana întâi singular. Singurul traducător care introduce perspectiva naratorului este Doru Mareș. Chiar dacă ambele interpretări sunt posibile din punct de vedere lingvistic, având în vedere formularea ambiguă și coincidența gramaticală, textul în ansamblu conduce totuși spre prima interpretare.

⁴⁶ Jean-René Ladmiral, « La traductologie que j'ai développée est une réflexion qui s'appuie essentiellement sur mon propre travail de traducteur » (entretien réalisé par Muguraș Constantinescu), în *Atelier de traduction*, no.14 (Dossier : Le traducteur – un ambassadeur culturel), Editura Universității Suceava, 2010, p. 27.

Observăm, nu fără amuzament, soluția găsită de cel de-al doilea traducător, o expresie idiomatică cu conotații bogate, *a ști de frică* [VR2]. Considerăm că soluția nu este potrivită, fiind încărcată de prea multe conotații, acolo unde tonalitatea textului original este neutră.

Concluzii

Observarea soluțiilor adoptate de fiecare dintre cei cinci traducători este reprezentativă pentru tendința generală pe care aceștia o au în traducere. Amintim că traducerea titlurilor implică, în general, o dublă dificultate: pe de o parte alegerea unei soluții convenabile, pe de altă parte, eventualele constrângeri editoriale care pot apărea în această situație.

Din exemplele analizate am putea concluziona că dificultatea traducerii lui Stendhal consistă mai ales în traducerea elipsei, a ceea ce nu e spus, stilul său neutru și polifonia narativă. Retraducerea romanului în secolul XXI, după proba timpului și după ce publicul din România își crease deja un orizont de așteptare privind opera sa, este imperativă atât datorită receptării operei în toată complexitatea sa cât și din cauza evoluției limbii.

În acest context, versiunea Irinei Mavrodin, precedată de o perioadă de pregătire și care se arată mai atentă la modernitatea scriiturii stendhaliene, este o retraducere, în sensul în care traducătoarea reflectează asupra procesului, ia în considerare versiunile anterioare și înțelege necesitatea unei noi versiuni. Dacă în majoritatea versiunilor analizate am remarcat dificultatea constantă în a reda discursul eliptic stendhalian în limba română și polifonia narativă, în versiunea mavrodiniană am identificat soluții punctuale care contribuie la crearea unui text analog celui original și la elaborarea unei practico-teorii inerente, esențiale pentru abordarea complexă a unui text în cadrul traducerii.

La polul opus, am observat cum demersurile editoriale de tip maraton dăunează receptării și introduc pe piața editorială texte de o calitate îndoielnică, cum este versiunea semnată de Doru Mareș.

Bibliografie:

Corpus:

- Stendhal (1972): *Le Rouge et le noir: chronique du XIXe siècle*, préface de Claude Roy, postface et notes de Béatrice Didier, Paris, Éditions Gallimard.
- Stendhal (2009): *Roșu și negru*, traducere în limba română de Doru Mareș, București, Editura Adevărul Holding, collection « O sută de opere esențiale ».
- Stendhal (2007): *Roșu și negru* (ediția a 2-a), traducere, prefață și note de Irina Mavrodin, București, Editura Leda.
- Stendhal (1981): *Roșu și negru*, traducere de Gellu Naum, București, Editura Univers.
- Stendhal (1970): *Roșu și negru* (vol. I și II), traducere de Gellu Naum, București, Editura Eminescu.
- Stendhal (1968): *Roșu și negru. Cronica anului 1830*, traducere de Gellu Naum, București, Editura pentru literatură universală.

- Stendhal (1950): *Roșu și negru. Cronica secolului al XIX-lea*, traducere de Ion Marin Sadoveanu, prefață de J. Popper, București, Editura de Stat.
- Stendhal (1930?): *Roșu și negru* (I, II), traducere de George A. Dumitrescu, București, Editura Librăria Universală Alcalay & Co.

Monografii:

- Berman, Antoine (1999): *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*, collection dirigée par Alain Badiou et Barbara Cassin, Paris, Éditions Seuil, 141 p.
- Constantinescu, Muguraș (2013): *Pour une lecture critique des traductions (Réflexions et pratiques)*, Paris, L'Harmattan, 277 p.
- Ladmiral, Jean-René (1994): *Traduire. Théorèmes pour la traduction*, Éditions Gallimard, Paris, 273 p.
- Lungu-Badea, Georgiana (coord.) (2006): *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii (II)*, Timișoara, Editura de Vest, 418 p.
- Mavrodin, Irina (2006): *Despre traducere - literal și în toate sensurile*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 179 p.
- Mavrodin, Irina (1985): *Stendhal- scriitură și cunoaștere*, București, Editura Albatros, 133 p.
- Mavrodin, Irina (1982): *Poietică și poetică*, București, Editura Univers, 241 p.
- Mavrodin, Irina (1977): *Romanul poetic*, București, Editura Univers, 225 p.
- Soare, Iulia (1957): *Stendhal (Henri Beyle)*, București, Editura Tineretului.
- Taine, Hippolyte (1983): *Studii literare*, traducere de Any Florea și Virgil Florea, prefață și table cronologic de Irina Mavrodin, București, Editura Minerva, Biblioteca pentru toți.

Articole:

- Barzani, I.D. (1897): *Crimă pasională în literatura contemporană*, în „Epoca”, III, no. 575.
- Biemel, Rainer (1932): *Actualitatea lui Stendhal*, în „Universul literar”, LI, no. 36.
- Chirnoagă, Mihail (1939): *Jurnalul lui Stendhal*, în „Jurnalul literar”, I, no. 30.
- Chirnoagă, Mihail (1933): *Fermecătorul Stendhal*, în „Universul literar”, LII, no. 3.
- Cioculescu, Șerban (1930): *Un centenar stendhalien*, în „Revista Fundațiilor Regale”, VII, no. 178.
- Cioculescu, Șerban (1933): *Stendhal*, în „Ecol”, II, no. 231.
- Fundoianu, Benjamin (1921): *Caietul unui inactual. Stendhal*, în „Rampa”, V, no. 1199.
- Ghedeon (1925): *Amorurile lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, VI, no. 250.
- Gheorghe, M. (1969): *Stendhal și contemporaneitatea*, în „Secolul XX”, I.
- G.B. (sic) (1927) *Pasiunea lui Julien Sorel*, în „Adevărul literar și artistic”, VIII, no. 356.
- Gerota, C.V. (1931): *Pe marginea lui Rouge et noir*, în „Adevărul literar și artistic”, X, no. 532.
- Has. (sic) (1893): *Stendhal*, în „Lumea nouă”, no. 32.
- Lipatti, Valentin (1962): *Actualitatea lui Stendhal*, în „Gazeta literară”, IX, no. 15.
- Lovinescu, Vasile (1933): *De vorbă cu Julien Sorel*, în „Vremea”, VII, no. 363.
- Mavrodin, Irina (2002): *Traducerea: practică și teorie*, în „Convorbiri literare”, nr. 4, p. 21.
- Petrașincu, Dan (1939): *O sută de ani de la conceperea romanului La chartreuse de Parme*, în „România”, II, no. 233.

- Popescu, Sanda (1933): *Pe marginea actualității lui Stendhal și Dostoievski*, în „Victoria”, I, no. 20.
- Philippide, Al. (1939): *Literatura străinătății*, în „Viața românească”, XXXI, no. 1.
- Philippide, Al. (1932): *Stendhal, urmaș și precursor*, în „Universul literar”, LI, no. 36.
- Philippide, Al. (1932): *Note despre Roșu și negru*, în „Vremea”, XIV, no. 658.
- Pillat, Dinu (1933): *Note despre romanul modern*, în „Revista Fundațiilor Regale”, X, no. 7.
- Sârbulescu, Marin (1932): *Stendhal, lucidul. O sută de ani de la moartea marelui romancier*, în „Timpul”, VI, no. 1808.
- Vianu, Tudor (1930): *Literatura și cunoașterea omului*, în „Viața românească”, XXXII, no. 6.
- Streinu, Vladimir (1938): *De la Julien Sorel la Ion al Glanetașului*, în „Universul literar”, XLVII, no. 38.
- Zarifopol, Paul (1925): *Obsesiile lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, VI, no. 233.
- (fara autor) (1923): *Jurnalul lui Stendhal*, în „Îndreptarea”, VI, no. 369.
- (fara autor) (1933): *Din viața lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, XII, no. 639.
- (fara autor) (1936): *Jurnalul lui Stendhal*, în „Adevărul literar și artistic”, XV, no. 831;
- Studii în volume:**
- Brăescu, Ion (1973): *La fonction stylistique de etc. chez Stendhal*, în *Analele Universității București*, XXII.
- Hewson, Lance, (2004): *Sourciers et ciblistes*, în *Correct/Incorrect*, études réunies par Michel Ballard et Lance Hewson, Arras, Artois Presses Universitaires, pp. 123-134.
- Ladmiral, Jean-René (2010): *La traductologie que j'ai développée est une réflexion qui s'appuie essentiellement sur mon propre travail de traducteur* (entretien réalisé par Muguraș Constantinescu), în *Atelier de traduction*, no.14 (Dossier : Le traducteur – un ambassadeur culturel), Editura Universității Suceava, pp. 15-33.
- Mavrodin, Irina (2005): *Le faire du traducteur de littérature ou pour une pratico-théorie auctoriale*, în *Atelier de traduction*, no. 3, Suceava, Editura Universității Suceava, pp. 35-39.
- Mavrodin, Irina (1983): *La traduction - une pratico-théorie*, în Irina Mavrodin (coord.), *Cahiers roumains d'études littéraires*, no. 1, Bucarest, Éditions Univers, pp. 4-11.
- Pandelescu, Silvia (1983): *Le monologue intérieur dans Le Rouge et le Noir et dans La chartreuse de Parme*, în *Analele Universității București*, XXXII.
- Repețeanu, Liliana (1983): *Les modalités du point de vue dans la narration stendhalienne*, în *Analele Universității București*, XXXII.

Dictionare:

- Dicționarul cronologic al romanului tradus în România de la origini până la 1989*, publicat de Academia Română, Institutul de Lingvistică și Istorie literară «Sextil Pușcariu» din Cluj-Napoca, București, Editura Academiei Române, 2005, LXV + 866 p.